

Περιφερειακή Ανάπτυξη και ο ρόλος του Τουρισμού σε αυτή

Μιά αναθεωρημένη άποψη

του Ιωσήφ Στεφάνου

Είναι γνωστό, ότι η μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίζεται από τη νοοτροπία και την τάση για ανάπτυξη. Και βέβαια αυτό είναι φυσικό, αφού όλες οι χώρες, νικητές και νικημένοι, βγήκαν από τον πόλεμο με καταστραφένες οικονομίες, με ισοπεδωμένες πόλεις, με μειωμένο εργατικό δυναμικό από τις χιλιάδες νεκρούς, που κατά κανόνα ανήκαν σ' αυτό, που ονομάζεται Ενεργός Πληθυσμός.

Εξ ίσου φυσικό είναι το γεγονός, ότι η προσπάθεια γι' ανάπτυξη ξεκινά από τα μεγάλα αστικά κέντρα, τα οποία από μόνα τους διαθέτουν υποδομή, ανθρώπινο δυναμικό και διοικητικούς κι οργανωτικούς μηχανισμούς για την εφαρμογή των όποιων προγραμμάτων.

Αποτέλεσμα της εκ των πιέσεων και επιτακτικών αναγκών βεβιασμένης εφαρμογής διαφόρων σχεδίων ανάπτυξης, υπήρξε η ανισομερής κατανομή των προσπαθειών, με

υπερδιόγκωση των κέντρων και αποδυνάμωση των περιφερειών.

Μια τέτοια ανισομερής κατανομή από τις πρώτες κιόλας αναπτυξιακές προσπάθειες, άρχισε να δίδει την εντύπωση και να χαρακτηρίζεται ως άδικη, εις βάρος της παραμελημένης περιφέρειας.

Λόγοι, λοιπόν κοινωνικής ευαισθησίας για ίση μεταχείριση και παροχή ίσων «ευκαιριών» (παρά μια μελετημένη και οργανωμένη θεωρητική προσέγγιση), οδήγησαν στην υιοθέτηση και προβολή της θέσης της *Ισόρροπης Ανάπτυξης*, δηλ. της ίσης κατανομής επενδύσεων κεφαλαίων και προσπαθειών τόσο στο κέντρο όσο και στην περιφέρεια.

Έτσι ο όρος «περιφερειακή ανάπτυξη» επεκράτησε παντού, και αποτέλεσε το άλλοθι της περιφημης πολιτικής «αποκέντρωσης», στην οποία υποτίθεται έστρεφαν τις προσπάθειές τους όλες οι αναπτυγμένες

εν τω μεταξύ χώρες.

Βέβαια, αναζητώντας τα αίτια της υιοθέτησης μιας τέτοιας πολιτικής, δεν πρέπει να παραβλέψουμε, ότι πέρα απ' την προβαλλόμενη ιδεολογία ισότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης, η μέσω της αποκέντρωσης *ισόρροπη ανάπτυξη* προσαθούσε κυρίως να ελαφρύνει τα βεβαρυμένα μεγάλα αστικά κέντρα από τη συσσώρευση προβλημάτων, που η πολιτική της ανεξέλεγκτης, τις περισσότερες φορές, αστικής ανάπτυξης, προκάλεσε.

Τα προβλήματα ρύπανσης, κυκλοφοριακού συνωστισμού, υποβάθμισης και καταστροφής των φυσικών αλλά και πολιτιστικών πόρων παρουσιάζουν μια καλπάζουσα ανίουςα πορεία και προκαλούν εντονότατη κριτική, όχι πλέον μόνο από τους διανοούμενους και τους οραματιστές ενός καλύτερου περιβάλλοντος, αλλά και από τους απλούς πολίτες, που καθημερινά βρισκονται αντιμέτωποι με τις πρακτικές εκφράσεις αυτών των προβλημάτων (ασθένειες, οικονομικές επιβαρύνσεις, ιδιαίτερα κακή ποιότητα ζωής κ.λπ.).

Εν τούτοις, παρά το γεγονός, ότι

Ο Ι. Στεφάνου είναι αναπλ. καθηγητής στο Τμ. Αρχ/ων ΕΜΠ. Το κείμενο αποτελεί την εισήγησή του στο συνέδριο «Τουρισμός και Περιβάλλον στις Νησιωτικές περιφέρειες» που έγινε στο Ηράκλειο Κρήτης από 17-19/3/95

ο όρος «ανάπτυξη» ουδέποτε ξεκαθάρισε θεωρητικά σε όλο του το εύρος, και παρά το γεγονός, ότι η εφαρμογή των διαφόρων πολιτικών «ανάπτυξης» τόσα και τόσα προβλήματα συσσώρευσε στις περιοχές (κυρίως των μεγάλων αστικών κέντρων), όπου εφαρμόστηκαν, σχεδόν

Κανείς δεν αμφισβήτησε ποτέ ούτε την ανάγκη γι' ανάπτυξη, ούτε καν την υιοθετημένη, χωρίς ιδιαίτερη θεωρητική κάλυψη άποψη της «ισόρροπης ανάπτυξης».

Εργαστήρια, Τομείς, Τμήματα, ακόμα και Α.Ε.Ι. ολόκληρα μπαίνουν κάτω από το λάβαρο της περίφημης περιφερειακής ανάπτυξης και φυσικά καμιά κυβέρνηση δεν αμφισβήτησε, στις επίσημες τουλάχιστον διακηρύξεις της, τη σκοπιμότητά της.

Είναι σπάνιες οι περιπτώσεις, όπως π.χ. αυτή της ιταλικής πόλης Bologna, όπου τη 10ετία του '70 ο Δήμος τόλμησε να αμφισβητήσει το μύθο της *αένας ανάπτυξης* και να αρνηθεί άλλη ανάπτυξη της πόλης από αυτή, που θα στηριζόταν στην αποκατάσταση και επαναεργασιοποίηση των ίδιων των πολιτιστικών, οικονομικών και κοινωνικών πόρων, που διέθετε.

Ίσως είναι εξ ίσου σπάνιες οι λιγότερο διατυμπανισμένες, διακριτικές (γιατί όχι και υποκριτικές, αφού έγιναν σε μια στιγμή, που όλοι επιβεβαίωναν την προσήλωσή τους στην αποκέντρωση) προσπάθειες, όπως αυτή της Γαλλίας στη δεκαετία 70-80, όπου η ενίσχυση της υδροκέφαλής γαλλικής πρωτεύουσας έδωσε σαφές αναπτυξιακό αλλά και επιχειρησιακό προβάδισμα στη χώρα αυτή, έναντι των εταίρων της στην Ενωμένη Ευρώπη.

Είναι γνωστή η αντιπαλότητα των ισχυρών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η επιδίωξή τους για το προβάδισμα κυρίως στις οικονομικές πρωτοβουλίες, οι οποίες στο κάτω - κάτω είναι αυτές, που καθοδηγούν τις πολιτικές, και καθορίζουν ουσιαστικά τις λήψεις αποφάσεων.

Στις επιδιώξεις αυτές η Γαλλία, η

οποία μεταπολεμικά δεν είχε να αντιπαραθέσει στα αγγλικά παραδείγματα «Νέων Πόλεων», παρά μερικά ιδιαίτερα αποτυχημένα περιστασιακά συγκροτήματα πόλεων - υπνοτηρίων (villes dortoires), εφαρμόζει ένα εξαιρετικά τολμηρό σχέδιο: αντί αποκέντρωσης, ενισχύει το Παρίσι με ένα δίκτυο πέντε πραγματικά νέων πόλεων «Cergy Pointoise, Evry, Marne La Valey, Saint Quentin en Yvelines, Melun Cenart), εξειδικευμένων άλλη στην εκπαίδευση, άλλη στα ηλεκτρονικά, άλλη στα διοικητικά ή στη διαχείριση επιχειρήσεων, συνδεδεμένων με ένα υπέρταχ υδροδρομικό δίκτυο metro, το περίφημο R.E.R.

Έτσι το Παρίσι, μια υπέρ - πρωτεύουσα, όχι πλέον των εννέα, αλλά των δώδεκα εκατομμυρίων κατοίκων, δεν έχει ουσιαστικά αντίπαλο ανάμεσα στις άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, που πάλευαν για την πρωτοκαθεδρία.

Τέσσερις άλλες πόλεις (Le Vauvreuil, L' Isle d' Abeau, Lile - Est, Etang de Berre) αντίπαλες, όχι στη γαλλική πρωτεύουσα, αλλά αναπτυγμένες σε στρατηγικά σημεία έναντι ισχυρών ευρωπαϊκών σημαντικών αντιπάλων, δηλ. πόλεων της Ισπανίας-Πορτογαλίας, της Ιταλίας, των Κάτω Χωρών και της Γερμανίας, συμβάλλουν στην πραγματικά ευφυή σύλληψη, αποδυναμώνοντας τις ξένες πόλεις εις όφελος του

Παρισιού.

Μια σειρά μεγάλων έργων, όπως το μεγάλο Λούβρο, η Vilette, η όπερα της Βαστίλλης, το Μουσείο του Orsay ή η Deffence κ.λπ. έρχονται να ολοκληρώσουν το image της υπέρ - πρωτεύουσας, μόνης ίσως, έτοιμης να διαβεί το κατώφλι του 21ου αιώνα.

Τί γίνεται, όμως, όλον αυτόν τον καιρό στη χώρα μας;

Στη δεκαετία του '70 το ΚΕΠΕ διατύπωνε την άποψη του άξονα σε σχήμα S: Καβάλα, Θεσσαλονίκη, Λάρισα, Βόλος, Αθήνα, Πάτρα, γύρω απ' τον οποίον συσπειρώνονται οι αναπτυγμένες περιοχές, ενώ όλη η υπόλοιπη χώρα εθεωρείτο υπό σκιά, δηλ. έξω απ' την ακτινοβολία αυτού του άξονα.

Οι πολιτικές, που ακολούθησαν αυτή τη διαπίστωση, προσπάθησαν να διορθώσουν αυτήν την κατάσταση.

Οι περιφημες «αντίπαλες πόλεις» της δεκαετίας του '80 δεν σκόπευαν, παρά να αποδυναμώσουν τη χαοτική, ανοργάνωτη, αδιεύτητη, κι επομένως αποδυναμωμένη από μόνη της ελληνική πρωτεύουσα.

Αντίθετα όλο το βάρος της προσπάθειας των θεωρητικών της Χωροταξίας, αλλά και των πολιτικών αποφάσεων, στρεφόταν προς τη λεγόμενη ανάπτυξη της περιφέρειας: αυτής της υπό σκιάν περιοχής της χώρας.

Είναι, όμως, γνωστό, ότι όλες αυτές οι προσπάθειες ήταν ολοκληρωτικές και ασυντόνιστες. Χωροταξικό σχέδιο Ελλάδας μόνον επί χούφτας επιχειρήθηκε, και όπως ήταν φυσικό, αφού ένα χωροταξικό εκφράζει την προβολή μιας πολιτικής στο χώρο, δεν ήταν δυνατόν να ακολουθηθεί μεταπολιτευτικά.

Είναι κραυγαλέα τα δείγματα των Οικοφύτων και των Αγ. Θεοδώρων πάνω στους δύο κύριους οδικούς άξονες της χώρας, αντίστοιχα Θεσσαλονίκης και Κορίνθου, που τελειώσ ανοργάνωτα προέκυψαν, όταν, για να αποκεντρωθούν οι βιομηχανίες από το Νομό Αττικής, δόθηκαν κίνητρα για βιομηχανικές εγκαταστάσεις σε απόσταση μεγαλύτερη των 50 χιλ. από το κέντρο της Αθήνας. Στο 50ό χιλ. των δύο προαναφερομένων αρτηριών η «ανάπτυξη της περιφέρειας» μαρτυρεί τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα της.

Δείγματα ανάλογης ισόρροπης ανάπτυξης βρίσκουμε πλέον σε κάθε σημείο του ελληνικού χώρου. Και είναι φυσικό. Αφού δεν υπάρχει αναπτυξιακό κατευθυντήριο σχέδιο άλλο, από την γενική απλή αρχή του μοιράσματος των όποιων πόρων (κυρίως αυτών, που προέρχονται απ' την Ευρωπαϊκή Ένωση) προς τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, δηλ. προς το κύριο σώμα του ελληνικού χώρου, είναι επόμενο οι πόροι αυτοί να διασπείρονται χωρίς δυνατότητα ουσιαστικής αξιοποίησης σε όλη την περιφέρεια.

Και ίσως αυτό να επιδιώκουν οι εταίροι μας, οι οποίοι επιμένουν στη διάθεση των κονδυλίων σε προγράμματα, που αφορούν στις πλέον υποανάπτυκτες περιοχές μας, αφού κάτι τέτοιο οδηγεί αναπόφευκτα σε μια γενική υποανάπτυξη με μικρές δυνατότητες και πολύ αργούς ρυθμούς βελτίωσης.

Ίσως μια επικεντρωμένη συστηματική αναπτυξιακή πολιτική, κυρίως σε ορισμένες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας (Θράκη, Μακεδονία) να μην ήταν μέσα στις δικές τους επιλογές. Ασφαλώς, όμως, για την Ελλάδα μια τέτοια πολιτική θα

ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική. Μια ισχυρή και αναπτυγμένη παραμεθώρια ζώνη δεν θα αποτελούσε μόνο αντίποδα θωράκισης, αλλά και βήμα προώθησης και προβολής των οικονομικών, πολιτιστικών ή και εθνικών στόχων της χώρας μας.

Ποιά είναι μέχρι σήμερα τα αποτελέσματα της πολιτικής μας στην περιφερειακή ανάπτυξη;

Όλη η χώρα, μέχρι την τελευταία γωνία, δείχνει την εικόνα της υποβάθμισης και καταστροφής των φυσικών και πολιτισμικών της πόρων. Πουθενά, όμως, ούτε σε κάποια έστω περιορισμένη περιοχή της ίδιας της πρωτεύουσας (πολύ δε περισσότερο πουθενά αλλού) δεν μπορεί να μαρτυρήσει επίπεδο αναπτυγμένης χώρας ίσο με αυτό της Δυτικής Ευρώπης.

Μήπως, λοιπόν, πρέπει να αναθεωρήσουμε τις απόψεις μας για το τι σημαίνει «ανάπτυξη», για το πώς πρέπει να επιδιωχθεί, καθώς και για τους τρόπους, με τους οποίους οφείλει να εφαρμοστεί σε μια φτωχή χώρα του Νότου, όπως η δική μας;

Μήπως η συγκέντρωση των δυνάμεων σε ορισμένα στρατηγικά επιλεγμένα σημεία ανάπτυξης θα μπορούσε πραγματικά να οδηγήσει στον επιδιωκόμενο βαθμό και είδος;

Έχουμε το θάρρος μιας τέτοιας καθαρά πολιτικής βούλησης, που θα αποφασίσει επανάκτηση κι αποκατάσταση των κατεστραμμένων με υποαναπτυξιακές παρεμβάσεις τόπων, και συστηματική (μέσα στα σημερινά αποδεκτά πλαίσια της αιφόρου ανάπτυξης) εκμετάλλευση ορισμένων μόνον περιοχών, ώστε να αποδόσουν τα μέγιστα, και να δώσουν και το δείγμα, και το μέτρο της επιθυμητής ανάπτυξης, την οποία θα ακολουθήσουν με την σειρά τους, και όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν, άλλες περιοχές;

Μια τέτοια τολμηρή πολιτική θα χρησιμοποιούσε ουσιαστικά τον θεσμό της «ρεζέρβας» των φυσικών και πολιτιστικών πόρων για τις περιοχές δεύτερης, τρίτης ...νιοστής φάσης εκμετάλλευσης.

Εν των μεταξύ, οι περιοχές αυτές

μπορούν πραγματικά να αναμορφωθούν και μέσα στα πλαίσια μιάς επιλεγμένης αυστηρά και προγραμματισμένης συστηματικά αγροτικής και τουριστικής τους αξιοποίησης, ώστε να αποκτήσουν το επίπεδο και την ποιότητα ζωής, που καμιά «ανάπτυξη», με την μορφή, που αυτή εφαρμόζεται σήμερα, δεν είναι δυνατόν να τους προσφέρει.

Οι νησιώτικες περιφέρειες ανήκουν όλες αποκλειστικά σε αυτή την κατηγορία.

Όταν σε ολόκληρη την Ευρώπη ελάχιστες είναι οι άθικτες ακτές, όταν το όραμα κάθε αστού ευρωπαίου, αμερικανού ή ασιάτη, είναι μερικές μέρες παραμονής σε ένα παραδοσιακό ελληνικό νησί, όταν η μεγαλύτερη απόθεση του τουρίστα είναι η παρουσία πλήθους τουριστών, είναι πραγματικά πλάνη να συνεχίζουμε εμείς να θέλουμε να «αναπτύξουμε» τα νησιά μας βιομηχανικά, με όποια βιομηχανία, ακόμα, με αυτό, που ονομάζουμε «τουριστική βιομηχανία».

Το θέμα αυτό της ένταξης της τουριστικής πολιτικής στα πλαίσια ενός ευρύτερου προγράμματος αιφόρου ανάπτυξης, προστασίας και αξιοποίησης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της χώρας είναι ιδιαίτερα σοβαρό, και η αντιμετώπισή του σήμερα επιτακτική και αναγκαία.

Μέχρι σήμερα, οι πολιτικές μας στρέφονται προς την κατεύθυνση της έλξης όσο το δυνατόν μεγαλύτερου αριθμού τουριστών. Όμως οι τελευταίες εκτιμήσεις των ειδικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρονται σε εξωφρενικούς αριθμούς, όπως αυτόν της πρόβλεψης 300 εκ. τουριστών τον χρόνο για το έτος 2000, που θα κατακλύσουν μόνον την παραλιακή ζώνη της Μεσογείου.

Πώς να εκφράσω την αγωνία μου; Βοήθεια! Στίφη ούνων, γόθων, οστρογόθων, ασιτών και άλλων φυλών θα κατακλύσουν «ειρηνικά» τις ακτές μας. Στο «ειρηνικό» τούτο πέρασμά τους τί θα μείνει όρθιο;

Αναμφίβολα, όλα τούτα μας υ-

ποχρεώνουν να αλλάξουμε νοοτροπία, και κατ' επέκταση πολιτική, απέναντι στον τουρισμό, ως τομέα οικονομικής εκμετάλλευσης. Άλλωστε όλοι οι αναπτυγμένοι λαοί σήμερα έχουν αναγνωρίσει την ανάγκη στροφής προς τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, τις λεγόμενες ήπιες μορφές. Αγροτικός τουρισμός, αθλητικός, πολιτιστικός, ιατρικός, εκπαιδευτικός και μια σειρά αναλόγων ονομάτων, μας δείχνει τη στροφή και τη νέα αυτή κατεύθυνση.

Πρέπει να προετοιμάσουμε από τώρα τους τρόπους και τις μεθόδους ελέγχου, φιλτραρίσματος, επιλογής της τουριστικής πελατείας μας, γιατί σαφώς πρέπει να αντικαταστήσουμε τον τουριστικό πελάτη μας, αυτόν, που μέχρι τώρα κατανάλωνε το τουριστικό αγαθό, με τον επισκέπτη, που θα βιώσει το φυσικό και πολιτιστικό στοιχείο, το οποίο χαρακτηρίζει τον κάθε τόπο.

Για να γίνει κάτι τέτοιο, η μόνη ενδεδειγμένη διαδικασία είναι αυτή, που θα οδηγήσει από την απλή γνωριμία στην βαθύτερη γνώση και τέλος στην βίωση ενός τόπου. Γιατί αυτός, που καταναλώνει έναν τόπο δεν νοιάζεται, παρά για την άμεση κάρπωσή του, αδιαφορώντας για τις μετέπειτα συνέπειες. Ο Λάτρης, όμως, που γνωρίζει, βιώνει και αγαπά έναν τόπο, τον προσέχει, αφού τον θεωρεί ιδεολογικά και ψυχολογικά δικό του.

Αναμφίβολα, λοιπόν, μπορούμε να αξιοποιήσουμε τις επισκέψεις των ξένων στον τόπο μας, στα νησιά μας. Αναμφίβολα μπορούμε και επί πλέον να τις επιδιώξουμε και να τις προκαλέσουμε, αν έχουμε ήδη λάβει τα μέτρα μας για την προστασία του τόπου μας και της ποιότητας ζωής μας σε αυτόν. Όχι, όμως, με την προχειρότητα, που χαρακτηρίζει σήμερα την λειτουργία του τουρισμού στην χώρα μας, με συνέπειες καταστρεπτικές.

Συνοψίζοντας λοιπόν, ξαναθέ-

τομε την αμφισβήτησή μας για την «περιφερειακή ανάπτυξη» με την μορφή της «ισόρροπης ανάπτυξης», όπως αυτή τίθεται σήμερα. Αυτό όμως δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί χωρίς ένα σχέδιο χωροταξικής πολιτικής, το οποίο θα ενετόπιζε και θα συγκέντρωνε τις οικονομικές και άλλες επενδύσεις σε στρατηγικά αναπτυξιακά σημεία, το οποίο θα αξιοποιούσε τις ιστορικές συγκυρίες, όπως: οικονομικές ενισχύσεις από κοινοτικά προγράμματα, άφιξη ανθρώπινου δυναμικού - κυρίως ελληνικού στοιχείου - από χώρες του πρώην ανατολικού συνασπισμού, αξιοποίηση ευκαιριών από το άνοιγμα προς την ελληνική αγορά (εμπορική, πολιτιστική, κ.λπ.) των Βαλκανικών και άλλων χωρών, και το οποίο θα επέτρεπε, όχι μόνο τη δημιουργία πραγματικά ισχυρών αναπτυξιακών πόλων, αλλά και την προστασία και διατήρηση των υπολοίπων περιοχών, ώστε η ανάπτυξή τους να στηρίζεται περισσότερο στην προβολή και αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.

Καμμία περιφερειακή ανάπτυξη, όπως και καμμία πολιτική προστασίας, πολύ δε περισσότερο η ανάπτυξη και προστασία των νησιώτικων περιφερειών, δεν είναι δυνατόν να επιτευχθούν χωρίς τη δημιουργία ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης, στο οποίο θα προβαλόταν μια δια-

τυπωμένη και συγκεκριμένη πολιτική, κατ' αρχήν για ολόκληρο τον εθνικό χώρο, και εν συνεχεία για τις επί μέρους Γεωγραφικές, Οικολογικές, Κοινωνικο-Πολιτιστικές, Διοικητικές ή άλλες ενότητες, που συγκροτούν αυτό, που ονομάζουμε Περιφέρεια.

Η αντίστροφη φορά, δηλαδή μελέτες και προγράμματα για ανάπτυξη μεμονομένων περιφερειών, δεν είναι δυνατόν να οδηγήσει, παρά σε λάθος εκτιμήσεις και επομένως λάθος λύσεις.

Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα των Ε.Π.Α., όπου κάθε πόλη μελετήθηκε χωριστά, χωρίς να υπάρχει ένα γενικότερο σχέδιο για την πορεία ενός εθνικού δικτύου πόλεων. Έτσι τελικά οι πληθυσμιακές προβολές μόνο των 400 πόλεων, με τις οποίες ασχολήθηκαν οι Ε.Π.Α. το 1983, αν αθροίζονταν, θα έδειχναν, ότι η Ελλάδα για το έτος-στόχο 1988 θα διέθετε ένα δυναμικό πληθυσμού που ξεπερνούσε τα 25 εκατομμύρια κατοίκους.

Ας αναθεωρήσουμε την ιδεολογία μας, την νοοτροπία μας, την πολιτική μας, απέναντι στον χώρο. Ας ξαναβρούμε την τρόπο και το μέτρο για κάθε μας παρέμβαση, και το σπουδαιότερο, ας συμβάλλουμε να γεννηθεί ένα νέο όραμα, που θα καθοδηγήσει την δράση της γενιάς που έρχεται, της γενιάς του 2000.